

Tom Wright

Sv. Pavao: Biografija

Profil, Zagreb, 2019., 463 str.

Vjerojatno ne bi bilo pretjerano reći kako je nemoguće da postoji itko u teološkom svijetu tko bi se smatrao teologom, a da već nije čitao neko od djela N. T. Wrighta ili Toma Wrighta, ili je barem čuo za to ime. N. T. Wright je već godina-ma sjajna zvijezda teološkog neba i njegovo ime izaziva poštovanje među teolozima, ali ne samo među teolozima već i među mnogim kršćanima koji su se susreli s njegovom teološkom mišlju.

Nicholas Thomas Wright rođen je 1948. godine u Engleskoj, anglikanski je svećenik i teolog te jedan od najvećih svjetskih autoriteta u poznavanju biblijske, a posebice novozavjetne teologije, novozavjetnoga društvenog, političkog i povijesnog konteksta. U svojoj bogatoj pastoralnoj, znanstvenoj i akademskoj karijeri Wright je predavao Novi zavjet na Sveučilištu McGill u Montrealu (1981. – 1986.) i na Sveučilištu Oxford (1986. – 1993.), služio je kao dekan Lichfield Cathedral (1994. – 1999.), zatim kao kanonski teolog pri Westminster Abbey (2000. – 2003.), bio je biskup Durhama (2003. – 2010.), predavao je Novi zavjet i rano kršćanstvo na St. Mary's Collegeu Sveučilišta St. Andrews u Škotskoj (2010. – 2019.), a od listopada 2019. godine aktivan je na Sveučilištu Oxford. Napisao je brojne članke i kolumne te je autor više od 70 knjiga, od kojih se posebno ističe njegov *opus magnum*, serija od za sada četiri dijela, poznata po nazivu *Christian Origins and the Question of God* u kojoj daje detaljan povijesno-kulturološko-teološki prikaz i studiju ranog kršćanstva, osobe Isusa Krista, Pavlove teologije te novozavjetne teologije općenito. Od njegovih je ostalih djela moguće izdvojiti i popularna i globalno poznata djela poput serije novozavjetnih komentara *For Everyone*, zatim knjige *Surprised by Hope: Rethinking Heaven, the Resurrection, and the Mission of the Church*, *Surprised by Scripture: Engaging Contemporary Issues*, *The New Testament in Its World: An Introduction to the History, Literature, and Theology of the First Christians*, a tu su i dva istaknuta djela prevedena na hrvatski jezik: djelo koje je predmetom ovoga prikaza, *Sv. Pavao: Biografija*, te djelo *Jednostavno kršćanin* (EEM, Beč, 2019).

Knjiga *Sv. Pavao: Biografija* djelo je izvornog naslova *Paul: A Biography*, iz 2018. godine, a na hrvatski ga je jezik preveo i uredio Tihomir Tonković. Zanimljivo je kako je Pavao u hrvatskom nazivu dobio i prefiks „sv.“ jer je to valjda bilo nužno budući da 91,37% deklariranih kršćana u Republici Hrvatskoj, kada vidi knjigu o nekome po imenu Pavao, ne pomisli prvo na biblijskoga apostola Pavla, nego na nekoga drugog, poznatijeg Pavla. Stoga, prefiks „sv.“, koji se odnosi na „sveti“, precizira i pojašnjava stvar; iako mnogi od tih kršćana barem jednom tjedno slušaju nešto iz spisa toga istoga Pavla, nešto o njegovu životu i djelu, njegove misli i o njegovim mislima. No to je već tema za neku drugu priliku. U

svakom slučaju, treba čestitati i zahvaliti izdavačkoj kući Profil na brznoj reakciji, prijevodu i izdanju ove knjige na hrvatski jezik, ali bi za vlastito dobro izdavača, njegov kredibilitet i povjerenje prema sekularnoj izdavačkoj kući koja izdaje ovako visokoprofilnu kršćansko-teološku knjigu, bilo poželjno i preporučljivo ubuduće korigirati (možda u 2. izdanju?) terminološke pogreške poput „Ponovljeni zakoni“ (Ponovljeni zakon), „Rutina knjiga“ (Knjiga o Ruti), „evangeličkih“ (evanđeoskih), „Drugim Korinćanima“ (Drugo Korinćanima), „Rimljani“ (Rimljanima) i sl. jer one nepotrebno narušavaju povjerenje u preciznost prijevoda, prevoditeljevo / urednikovo razumijevanje autora i dosljednost autorovoj izvornoj misli i namjeri.

Ova Pavlova biografija proteže se na 463 stranice koje uključuju i Kronološku tablicu, Bilješke, Biblijski indeks, Predmetni indeks te 16 mapa na početku svakoga poglavlja. Teološko je to povijesna studija života i djela apostola Pavla, ali i prikaz rane Crkve, širenja Evanđelja i kršćanstva kroz misionarske aktivnosti apostola i prvih kršćana. Wright prepričava život apostola Pavla i poznate biblijske događaje o kojima čitamo u Djelima apostolskima, ali na način da govori o njima cjelovito, sveobuhvatno, iz cjelokupne novozavjetne i Pavlove teologije, čime čitatelj dobiva bolje, zaokruženije razumijevanje Pavla, njegovih riječi i postupaka, ali i bolje razumijevanje života i misije rane Crkve. Wright je svjestan kako je sažimanje „uvijek riskantno, ali dio nakane ove knjige jest u tome da pozove čitatelje da žive unutar Pavlova svijeta, kako bi bili u stanju pročitati poslanice u njihovom izvornom kontekstu i tako zahvatiti puni značaj onoga što se u njima govori“ (158).

Teško je precizirati kojoj publici Wright piše jer je knjiga dovoljno teološki ozbiljna da bi bila namijenjena teolozima, a opet nije ni prezahtjevna da je ne bi mogao čitati i razumjeti prosječan čitatelj, koji ne mora čak nužno ni biti kršćanin. No dojam je ovoga čitatelja da je knjigu ipak potrebno pažljivo, polako i koncentrirano čitati budući da je i tekst na neki način gust i koncentriran, i jednostavnost knjige i eventualno predznanje i poznavanje teme o kojoj autor piše u stvari pomalo zavarava, pa je moguće previdjeti pojedine detalje i misli koje je autor vješto ugradio u poznatu strukturu te tako vješto popunio praznine i premostio cjeline.

Što se pak samog sadržaja knjige tiče, autor na gotovo 25 stranica teksta Uvoda u knjigu daje opširan uvod u temu, predstavljajući različite aspekte Pavlova života i djela kojima će se baviti u knjizi. Wright odmah naglašava kako je „Ova knjiga, Pavlova biografija, pokušaj (...) da se postave pitanja. Nadam se da će razjasniti i izazove“ te postavlja sebi i čitatelju niz pitanja poput: Kako je došlo do toga da Pavao postane onaj koji mijenja svijet? Zašto je Pavlov pokret bio toliko uspješan? Kako je Šaul progonitelj postao apostol Pavao? Je li Pavao promijenio religiju? i sl. (4-5).

U sljedeća tri djela, odnosno u 15 poglavlja knjige, Wright se daje u potragu za odgovorima na ova pitanja vodeći čitatelja redom kroz Pavlov život i djelovanje, od najranijih godina života do njegove smrti. Tako, na početku prvoga dijela pod nazivom „Počeci“ i u prvom poglavlju pod nazivom „Revnost“ autor otvara temu pomalo netipičnim početkom za jednu teološku knjigu kazavši kako „Sve počinje drevnom pričom o seksu i nasilju“ (27), aludirajući na povijest židovskoga naroda koji je u nekom trenutku upravo u ta dva aspekta življenja počeo postajati sve sličniji drugim narodima, a manje sličan Božjem narodu kakav je Bog htio da bude. Priča je to i o Pavlovu narodu, kojega je on dio, i o revnosti Pavla i njemu sličnih koji su htjeli živjeti onako kako je Bog zamislio i tražio da žive. U ovome poglavlju autor daje prikaz Pavlova najranijega vremenskog konteksta, rekonstruirajući njegovu religijsku i društvenu pozadinu iz njegovih najranijih dana života.

U drugom poglavlju pod nazivom „Damask“ Wright opisuje Pavlovo „obraćenje“, trenutak u kojem je upoznao i spoznao Mesiju te postao novim i drugačijim čovjekom, od progonitelja Evanđelja do njegova promicatelja i gorljivog zagovornika. Autor riječ „obraćenje“ stavlja pod znakove navoda jer smatra da se ovdje ne radi o preobraćenju iz jedne religije u drugu (budući da Pavao ni na sekundu nije prestao vjerovati u Boga Abrahamova, Izakova i Jakovljeva) (53). I, nadalje, Wright tvrdi da „Ono što je pokretalo Pavla, od tog trenutka na putu za Damask i tijekom njegova kasnijeg života, bilo je uvjerenje da je izraelski Bog učinio ono što je uvijek govorio da će učiniti; da su se izraelski sveti spisi ispunili na način kakav se nikad prije nije zamišljao; i da sami Hram i *Tora* na kraju krajeva nisu konačne stvarnosti, nego prije slavni putokazi prema novoj stvarnosti neba i zemlje koja će nastupiti rođenjem u Isusu. Pavao je sve do svoje smrti zadržao snažnu odanost izraelskom Bogu, viđenom u novom i zasljepljujućem fokusu u Isusu. Ni Pavao ni njegove zajednice nisu se angažirali u ‘komparativnoj religiji’. Nisu govorili: ‘Iskušali smo jedan način da budemo religiozni, a sada mislimo da imamo bolji’. Nitko u I. stoljeću nije tako mislio, a sasvim sigurno ne Židovi. Oni su bili usredotočeni na ono što možemo nazvati *mesijanskom eshatologijom*: vjeru da je Jedin Bog nezadrživo i odlučno djelovao u izraelskom Mesiji, pa čak i *kao* izraelski Mesija. Šokantna, zasljepljujuća stvarnost. Stvarnost koja će promijeniti svijet“ (54).

Treće se poglavlje pod nazivom „Arabija i Tarz“ bavi jednim od najzagonetnijih perioda Pavlova života, njegovim odlaskom u Arabiju te povratkom i godinama proboravljenima u rodnome Tarzu. Wright se nužno ne slaže s onima koji smatraju kako je Pavlov odlazak u Arabiju njegova prva „evangelistička misija“ (62), već u njegovu odlasku u Arabiju i povratku u Damask vidi paralelu s Ilijom koji također prvo odlazi u Arabiju i poslije se vraća u Damask, obojici je bio ugrožen život, obojica su bila revna za Boga, obojica navješćuju novoga kralja... I, kao

odgovor zašto je Pavao išao u Arabiju, Wright tvrdi: „... da preda svoje bivše punomoći i dobije nove. Njegova odanost Bogu Izraela bila je jednako čvrsta koliko je uvijek i bila“ (66), jer je njegov poziv i punomoć dio stare proročke tradicije, proroka Izaije, Jeremije i Ilije. Što se pak Pavlova boravka u Tarzu tiče, Wright procjenjuje da je trajao desetak godina i pretpostavlja da je Pavao proveo „tihe godine u Tarzu radeći, studirajući i moleći, sastavljajući u svojim mislima veće predodžbe o tome kako će Bog i njegova istina preuzeti svijet i natkriliti ga. Ako je Isus bio ispunjenje drevnih priča svetih spisa, takav je zaključak bio neizbježan. Ali istovremeno je morao biti neugodno svjestan da je sve to još uvijek potpuno židovska verzija Boga i njegova svijeta, preoblikovana oko raspetoga i uskrsnulo-ga Mesije, koju, da se blago izrazimo, nisu dijelili svi njegovi sunarodnjaci Židovi. Šaul [Pavao] je već morao ustati protiv socijalnih, kulturnih, egzegetskih i teoloških tenzija, kako će to biti i tijekom čitave njegove karijere. Kakvog smisla može imati da Izraelov Mesija dođe na svoje, a da ga to njegovo ne primi?“ (76).

Četvrto poglavlje pod nazivom „Antiohija“ govori o Pavlovu odlasku u Antiohiju i njegovu odnosu s Barnabom te njihovu zajedničkom radu u kršćanskoj zajednici u Antiohiji, dok se pak peto poglavlje pod nazivom „Cipar i Galacija“, koje je ujedno i početak drugoga dijela knjige pod nazivom „Glasnik Kralja“, bavi Pavlovim prvim (misijskim) putovanjem. No autor nam ne daje tu samo suhoparno kronološko prepričavanje događaja s putovanja već daje i određenu, možda i imaginativnu introspekciju Pavlove duše, što uostalom često radi, pokušavajući prikazati što je Pavao mogao osjećati i razmišljati u pojedinim trenucima, odnosno, što je uistinu razmišljao, i to i zapisao u svojim spisima. Tako je na ovome mjestu zanimljivo izdvojiti Wrightovo slikovito promišljanje o Pavlovoj antropologiji, gdje tvrdi kako Pavao u Kristovoj pobjedi nad mračnim silama, silama svijeta, silama tame, vidi ideju nove ljudskosti, drugačiji model ljudske rase: „Zamislio je [Pavao], i morao je znati da zamišlja, nov način da se bude čovjekom. To je pomalo moralo sličiti prvoj osobi koja je shvatila da note odsvirane u sekvencama čine melodiju, note odsvirane istodobno stvaraju harmoniju, a da red sekvenci stvara ritam. Ako možemo misliti o svijetu bez glazbe, a potom zamisliti kako je ona otkrivena, nudeći dubine i snagu prostora, vremena i materije o kakvima se dotada nije moglo ni sanjati, možemo dobiti osjećaj o ludoj magnitudi Pavlova poziva“ (109).

U šestom poglavlju nazvanom „Antiohija i Jeruzalem“ autor piše o mladome kršćanstvu i dinamici odnosa dviju kršćanskih zajednica, one u Jeruzalemu i one u Antiohiji, i o njihovu različitom poimanju toga kakav život sljedbenici Mesije trebaju živjeti, odnosno kakvu religijsku praksu držati, a pobliže analizira i sadržaj Poslanice Galaćanima. Ovdje Wright ponovno dotiče Pavlovo „obraćenje“ i naglašava kako to nije „obraćenje“ u tom smislu da je iza sebe ostavio židovski svijet i počeo propagirati novu ‘religiju’. Ali to je bilo ‘obraćenje’ u tom smislu da

je sam izraelski Mesija, odlazeći u smrt, sa sobom uzeo čitav svijet, uključujući i čitav židovski svijet i njegove tradicije, s ciljem da se iz smrti pojavi u novom obliku; i u tom smislu svi oni koji sada pripadaju Mesiji dijele tu smrt, to uskrsnuće i novi identitet koji će uslijediti. Nikada nije postojao trenutak u kojem Pavao nije bio skroz-naskroz odan Bogu. Ali Bog je razotkrio svoj stoljećima stari cilj u šokantnom obliku raspetog Mesije i to je promijenilo sve“ (168).

Sedmo poglavlje, „U Europi“ opisuje događaje s Pavlova drugog (misijskog) putovanja, odnosno njegov početak, od Antiohije do Atene, dok u osmom poglavlju po nazivu „Atena“ razmatra Pavlovo vrijeme provedeno u Ateni, njegov govor, odnosno, prema Wrightu, suđenje Pavlu održano na atenskom Areopagu, mjestu suđenja i ujedno i najvišem sudu u zemlji. Tu autor vidi i svojevrstnu paralelu između Pavla i Sokrata jer je Sokrat 399. godine pr. Kr. bio optužen da „kvari mladež i uvodi strana božanstva“ (196). U devetom poglavlju, „Korint I.“ pratimo Pavlov prvi boravak u Korintu i Wrightovo tumačenje sadržaja Prve i Druge poslanice Solunjanima napisane iz Korinta, dok je deseto i jedanaesto poglavlje pod nazivom „Efez I.“ i „Efez II.“ opis Pavlova trećeg (misijskog) putovanja, gdje događaji u Efezu imaju središnje mjesto, ne samo u ovim poglavljima već na neki način i u cijeloj knjizi. Ono što je značajno istaknuti, a što ujedno utječe i na samo daljnje tumačenje Pavlovih postupaka i misli izraženih u njegovim poslanicama jest to da autor smatra kako je Pavao u Efezu neko vrijeme boravio u zatvoru, da je izveden pred sud da se suoči sa smrtnom kaznom (239) te da su ustvari sve četiri tzv. zatvorske poslanice (Filipljanima, Kološanima, Efežanima i Filemonu) napisane upravo tada u Efezu (268) pa se Wright u ova dva poglavlja bavi njihovim sadržajem i interpretira ga u svjetlu Pavlova pretpostavljenoga efeškog utamničenja.

U dvanaestome poglavlju po nazivu „Korint II.“ pratimo Pavla koji se vraća u Korint, autor se bavi sadržajem Druge poslanice Korinćanima, a u posebnom je fokusu i sadržaj Poslanice Rimljanima. Nakon prohoda kroz ovu poslanicu Wright na njegovu koncu pomalo slavodobitno zaključuje kako je Poslanica Rimljanima jedan od „najzanesenijih i najradosnijih, iako neproničnih i teških, intelektualno i duhovno izazovnih, ali i najvrednijih spisa iz bilo kojeg razdoblja crkvene povijesti, a moglo bi se dokazivati, i iz bilo koje druge povijesti“ (337). U trinaestom se poglavlju nazvanom „Ponovo Jeruzalem“ Pavao vjerojatno posljednji put u svojem životu vraća u Jeruzalem i autor na svoj holistički način pripovijeda o tom putovanju od Korinta do Svetoga Grada, o njegovu pritvoru u Jeruzalemu i okolnostima koje su dovele do toga te premještaju u pritvor u Cezareju.

Treći, i posljednji, dio knjige pod nazivom „More, more“ započinje poglavljem četrnaest „Od Cezareje do Rima – i dalje?“ u kojem čitamo o Pavlovim uzbudljivim i avanturističkim događanjima na putovanju brodom iz pritvora u Cezareji u pritvor u Rim, dok Wright pokušava rekonstruirati i ono o čemu bi-

blijski izvori ne govore, poput toga što se dogodilo nakon Pavlova dvogodišnjeg pritvora: je li u konačnici izveden pred Nerona, je li pogubljen ili je dobio novu priliku za život, je li nakon toga možda još putovao i gdje, i kako je onda okončao svoju službu i život...?

I, u konačnici, u petnaestom poglavlju pod nazivom „Pavlov izazov“ Wright sažima sve rečeno i daje svoj posljednji osvrt na život, djelo i teološko-filozofsku misao apostola Pavla, pokušavajući dati odgovore na niz novih pitanja koja si je postavio, poput što je pokretalo Pavla, zašto se vraćao u sinagoge Židovima iako su ga tamo i dalje tukli, zašto je nastavljao uvjeravati nežidove u svoju poruku iako su ga oni proganjali iz svojih gradova, zašto je toliko pisao, poučavao, proglašavao, putovao i putovao, što ga je to motiviralo u dubini duše i zašto je to djelovalo, zašto je pokret, koji je započeo, u tako kratkom vremenu postao Crkvom i zašto je u konačnici, usprkos svemu, Pavao bio uspješan u tome što je radio? I, zaključuje Wright, za Pavla je postojao samo Jedan Bog (otac) i Jedan Gospodin (Isus, Mesija) kojeg je ljubio i „To ga je činilo onim što je bio. Bila je to stvarnost koja je planula u njemu na putu u Damask. To je, rekao bi on, konačno objašnjenje zašto njegovo djelo, toliko osporavano, toliko bolno, toliko zahtjevno, toliko neizbježno otvoreno pogrešnom shvaćanju, nije bilo protraćeno, nego je raslo, stvorilo ne samo ‘religiju’, nego i novu vrstu čovječnosti – nove ljude, novu zajednicu, novi svijet. Novi *polis*. Novu vrstu ljubavi. Stvorilo je stvari koje bi se teško usudio i zamišljati“ (430).

Knjiga *Sv. Pavao: Biografija* djelo je iznimnoga doprinosa novozavjetnoj teologiji, a posebice razumijevanju teologije apostola Pavla iako u njoj ne možemo vidjeti akademsku pretencioznost da to postane, već kao da autor ovom knjigom u stvari sažeto, smireno i pojednostavljeno iznosi teze i misli koje je iznio u svojim ranijim teološki zahtjevnijim i više akademskim djelima, tako da sada budu razumljive svakome čitatelju. No, bez obzira na to, ova je knjiga trenutno zasigurno posljednja riječ na svjetskoj razini na temu Pavlova života i djela i vjerojatno će je teško netko autoritetom i utjecajem tako skoro nadmašiti.

I, uistinu, zanimljivo je kako jedno ovakvo djelo neosporne znanstvene vrijednosti sadrži samo nekoliko referenci na druga djela, no, vjerojatno je razlog tome veliki autoritet Toma Wrighta u temi o kojoj piše, posebice uzevši u obzir sav njegov originalni doprinos kroz njegova prijašnja djela koji je dao na području novozavjetne teologije. Dakle, znanstvene reference u tekstu neće biti smetnja onim čitateljima koji ih nisu skloni pratiti, već koji su primarno zainteresirani za tijek argumenta i misli izraženih u samome tijelu teksta. Iako je tehnička izvedba referenci u ovoj knjizi takva da su zapisane u obliku bilješki na kraju knjige, razvrstane po poglavljima, što je pak za one koji žele pratiti autorove izvore i sadržaj koji navodi u njima nespretno, a za neke možda čak i iritantno, ovdje čitatelj gotovo niti nema razloga okretati stranice na kraju knjige i tražiti i pratiti tu određenu

referencu jer se ona uglavnom ne odnosi na neko drugo djelo, već na biblijsku referencu, što je tek posebna priča koju ovdje valja spomenuti. Naime, imati djelo biblijske teologije u kojemu autor često citira neki biblijski redak ili se odnosi na neki biblijski redak, navesti cijeli taj citat u tekstu, a ne napisati pokraj njega u zagradu biblijsku referencu, već staviti fusnotu koja vodi čitatelja na kraj knjige, među bilješke, među kojima on prvo treba pronaći poglavlje koje čita i znati broj fusnote koju traži da bi mogao vidjeti da se radi o citatu iz, primjerice, Dj 18,13, nevjerovatno je nespretno i nesretno, kao što je i sam razlog tomu tako teško do-kućiv i objašnjiv. Ako je to tako tehnički odrađeno u izvorniku, hrvatski bi izdavač napravio veliku uslugu svojim čitateljima kada bi, pod uvjetom da je to dopušteno i moguće, vratio barem biblijske reference iz bilježaka u sam tekst. No, ako je to pak u izvorniku odrađeno upravo tako, a izmijenjeno u hrvatskom izdanju, logično objašnjenje takvog postupka tako postaje još nedokučivijim. Također, organizacijsko-tehnički gledajući, knjiga nema podnaslove unutar poglavlja, što bi zasigurno bilo od pomoći za lakše praćenje sadržaja, tijeka misli, argumentacije, i općenito bolje razumijevanje materije kojom se autor u tom trenutku bavi.

No, unatoč ovim malim tehničkim „nesavršenostima“, koje je ipak trebalo spomenuti, ovo je knjiga koju treba pročitati i onda iznova pročitati i ponovno joj se vraćati jer obiluje sadržajem koji doprinosi razumijevanju Pavlove poruke, ali i poruke Evanđelja općenito, što ujedno podrazumijeva da je korisna teozolima, ali i svakom kršćanskom vjerniku koji želi bolje upoznati svoju vjeru i ovoga velika kršćanstva. Možda se neće svatko složiti s Wrightovim tezama, hipotezama, konstrukcijama i rekonstrukcijama iznesenima u ovoj knjizi, pa možda čak niti s njegovom teologijom, ali i kao takva ova knjiga može biti pozitivnim izazovom za preispitivanje vlastita mišljenja i njegovo eventualno utvrđivanje ili mijenjanje, a ono što je po mišljenju ovoga čitatelja najvažnije, jest da će zasigurno biti motivacijom na vraćanje, čitanje i proučavanje primarnog izvora iz kojega crpi Tom Wright – Svetoga pisma.

Dalibor Kraljik

Dave i Jon Ferguson

Eksponencijalno

Biblijski institut, Zagreb, 2020.

Ovu su knjigu napisala dvojica braće, opisujući vlastiti put stvaranja kućnih grupa, crkava, mreža crkava i pokreta misijskih crkava na širem području grada Chicaga u SAD-u. Njihov je put započeo dok su još na fakultetu sanjarili o tome kako bi ih Bog mogao upotrijebiti, a ishodio je stvaranjem uspješnog pokreta misijskih crkava koji se dalje širi i umnožava. Svrha je knjige da svaki čitatelj